

Kępa-Figura, Danuta / Nowak, Paweł

Różne języki czy ten sam język? Ogólnopolska konferencja "Język IV RP"

Etnolingwistyka 21, 348-352

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

meneutycy mówią prawdę? zastanawiała się, czy kategorii, jakimi posługuje się hermeneutyka w ujęciu Hansa-Georga Gadamera, można rozpatrywać na tle zjawiska relatywizmu.

Anna Pajdzińska (UMCS) w referacie pt. *Czy „zakłęty krąg języka” można przekroczyć?* pokazała, w jaki sposób myśl o relatywizmie językowym obecna była od czasów najdawniejszych w refleksji filozoficznej, a później również językoznawczej – od starożytnego sporu *physei - thesei* do współczesnej teorii językowego obrazu świata. Następnie przedstawiła analizy tekstów artystycznych, które z jednej strony ujawniają ograniczenia języka (na przykład poprzez obnażanie niemożności wyrażenia za jego pomocą indywidualnych odczuć i przemyśleń, a także poprzez proponowanie nowych sposobów modelowania rzeczywistości), z drugiej zaś są dowodami na możliwość przewyżczenia tych ograniczeń.

Konferencję zamykał referat Ryszarda Tokarskiego (UMCS), zatytułowany *Relatywizm wewnątrzjęzykowy – dylemat językoznawcy*. Po-

stawiony w tytule problem rozpatrywany był na przykładzie struktury semantycznej słowa. Zgodnie z ujęciami współczesnej semantyki, znaczenie słowa ujawnia specyfikę konceptualizacji świata dokonywanej przez użytkowników języka. Na znaczenie słowa składają się więc zarówno cechy konieczne i wystarczające, jak i sfera fakultatywnych konotacji, które mają swoje źródło w różnych typach racjonalności i rozmaitych punktach widzenia. Mówiący dokonuje wyboru cech znaczeniowych w zależności od punktu widzenia, jaki sam przyjmuje. Język zatem oferuje możliwość ujęcia danego elementu świata z odmiennych perspektyw, a skoro tak, to pojawia się pytanie, z jakim relatywizmem mamy do czynienia i czy w ogóle można o nim mówić.

Materiały z konferencji ukażą się drukiem w Wydawnictwie UMCS jako kolejny tom lubelskiej „czerwonej serii”.

Dorota Piekarczyk,
Aneta Wysocka

RÓŻNE JĘZYKI CZY TEN SAM JĘZYK? OGÓLNO-POLSKA KONFERENCJA „JĘZYK IV RP”

W dniach 10–12 lipca 2008 roku w zabytkowych wnętrzach Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego odbyła się ogólnopolska konferencja pod niejednoznacznym tytułem „Język IV RP”. Zorganizowana przez Wydział Filologiczny i Wydział Polonistyki UJ oraz Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej otoczona została patronatem naukowym przez prof. dr hab. Renatę Przybylską, prof. dr hab. Elżbietę Tabakowską, dr hab., prof. UJ Jolantę Antas, dr Anetę Załazińską i dr. Macieja Czerwińskiego – reprezentujących Uniwersytet Jagielloński; prof. dr hab. Ryszarda Tokarskiego z Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej; związanego z Państwową Akademią Nauk prof. dr hab. Romana Laskowskiego oraz ks. dr. hab., prof. PAT Wiesława

Przyczynę z Papieskiej Akademii Teologicznej. Rangę spotkania podniosło objęcie konferencji honorowym patronatem przez prof. dr hab. Jerzego Bartmińskiego, prof. dr hab. Jerzego Bralczyka oraz prof. dr hab. Walerego Pisarka. Nad sprawnym przebiegiem konferencji czuwał zaś Komitet Organizacyjny tworzony przez pracowników UJ dr. Macieja Czerwińskiego, mgr Małgorzatę Pasicką i dr. Bartosza Trzewika.

Konferencja „Język IV RP” była miejscem spotkania badaczy wielu dyscyplin naukowych. Problemy współczesnej komunikacji społecznej i komunikowania politycznego ujmowane były z perspektywy filologicznej, językoznawczej, socjologicznej, politologicznej, medioznawczej, psychologicznej, filozoficznej oraz historycznej.

Punktem wyjścia organizatorów konferencji stało się przekonanie o zaistnieniu kategorii IV RP jako kluczowego pojęcia debaty publicznej ostatnich lat. Wykład plenarny *Kariera przecieku. Problem wiarygodności dyskursu publicznego* tzw. *IV Rzeczpospolitej* prof. dr hab.

Jerzego Bartmińskiego dotyczył zmian w sposobie rozumienia i opisu języka polityki oraz dyskursu politycznego. Jako cechy szczególne, wyróżniające komunikację polityczną ostatnich lat wskazane zostały, naruszające założenia kontekstowe, specyficzne formy kłamstwa – insynuacja i prowokacja. Jedną z konstatacji wykładu było bardzo wyraźne podkreślenie zaniku debaty merytorycznej w polskim dyskursie politycznym lat 2005–2007.

Dyskusja wywołana wystąpieniem prof. dr. hab. Jerzego Bartmińskiego oddała trudności związane ze sposobem rozumienia samej kategorii *język IV RP*. Wątpliwości dyskutantów wzbudzały między innymi: ontologiczny status tytułowej kategorii, nieoczywistość jej referencji oraz semantyczna i pragmatyczna wartość komunikatów tego okresu. Prof. dr hab. Jerzy Bartmiński sformułował tezę o istnieniu bezpośredniego związku języka polityki z lat 2005–2007 z nowomową. Z kolei w wypowiedziach prof. dr. hab. Jerzego Bralczyka i prof. dr. hab. Walerego Pisarka odnaleźć można było tezę o istnieniu wspólnego mianownika każdego języka polityki, niezależnie od czasu i miejsca jego zaistnienia. Zarówno język polityki PRL, jak i język każdego innego czasu łączy ich zdaniem wspólny zespół komunikacyjnych środków perswazyjnych oraz funkcji, intencji i zakładanych skutków.

Referaty, głoszone w ramach dwóch równoległych panelów, zaliczyć można do jednej z pięciu grup.

Pierwsza z nich obejmuje teksty Mariana Bugajskiego, Tomasza Piekota i Marcina Poprawy oraz Danuty Kępy-Figury, dotyczące ontologicznego statusu *IV RP*, a także tekst Marka Czyżewskiego precyzujący pojęcie języka wrogości. Marek Czyżewski w wystąpieniu „*Język wrogości*” w *perspektywie analizy dyskursu publicznego. Wstępne rezultaty projektu badawczego oraz uwagi metodologiczne*, analizując prasowe i telewizyjne materiały dotyczące czterech tematów medialnych (taśm Renaty Berger, wiecu w stoczni, abp. Wielgusa, ustawy lustracyjnej i likwidacji WSI), dokonał uściślenia zarówno samego pojęcia języka wrogości, jak i jego części składowych. Zdaniem referenta przejawem „języka wrogości” jest nie

tylko „mowa nienawiści”, lecz także językowe wyznaczniki brutalizacji przekazu, inwektywy, zabiegi stygmatyzacji i dyskredytacji, dążenie do konfrontacji i wzmacnianie czy wyznaczanie granic.

Centrum zainteresowań referatów Mariana Bugajskiego (*Trzecia, czwarta i co dalej? Próba charakterystyki dyskursu publicznego*) oraz Tomasza Piekota i Marcina Poprawy (*Ideologiczne profile pojęcia IV RP*) było samo pojęcie „*IV RP*”. Piekot i Poprawa zwrócili uwagę na historię użycia wyrażenia *IV RP*, będącego początkowo hasłem propagandowym konkurujących ze sobą ugrupowań politycznych. Analiza bogatego materiału językowego pozwoliła autorom na prześledzenie ewolucji pojęcia, które stało się zakładnikiem odmiennych ideologicznie wspólnot dyskursywnych.

Marian Bugajski rozważania związane z pojęciem „*IV RP*” osadził w kontekście diachronicznym. Zwrócił uwagę na konsekwencje procesu kategoryzacji dokonanego pod koniec lat 90., kiedy pojawiła się idea *IV RP*. Po pierwsze, autor zwrócił uwagę na intencję wpisania się w tradycję nominacji wykorzystującej numerację, a tym samym intencję wpisania się w tradycję I i II Rzeczypospolitej. Po drugie, zauważył, że wyłonienie aktem nominacji *IV RP* miało służyć zatarciu w świadomości społecznej opozycji PRL – III RP i wprowadzeniu opozycji III RP – *IV RP*. Co znamienne, w tekście Bugajskiego pojawiło się pojęcie opozycyjności, będącej jedną z cech wyróżniających język lat 2005–2007.

Ostatnie z zapowiedzianych w tej grupie wystąpień – referat Danuty Kępy-Figury, *OBCE pilnie poszukiwany, czyli „obcy” w języku polityków PiS – magia czy rzeczywistość* – pokazało, że powołanie do życia wyrażenia *IV RP*, wpisującego się w szereg kategoryzacyjny ‘państwo polskie’, miało charakter językowego zachowania życzeniowego. Badając tożsamy ideologicznie dyskurs PiS, autorka pokazała, że wyrażenie to (a także inne jednostki, np. przymiotnik *liberalny*) służyło budowaniu spolaryzowanej wizji świata podzielonego według kategorii *SWÓJ-OBCE* (np. *IV RP-III RP* czy *solidarny-liberalny*). Wskazaniu podobieństwa języka PiS i nowomowy towarzyszyła konstatacja

identyfikacji nowomowy jako rodzaju perswazyji masowej – działania obecnego współcześnie w odmiennych ideologicznie dyskursach politycznych.

Podział świata na SWOICH i OBCYCH znalazł się w centrum zainteresowania autorów kolejnego bloku referatów. Kategoria wroga, poszukiwanie i definiowanie przeciwnika, akcentowanie różnic i wyodrębnianie, nazywanie oraz wskazywanie na istnienie podziałów w dyskursie politycznym oraz w rzeczywistości społeczno-politycznej Polski tych lat – były przedmiotem analiz Aleksego Awdiejewa (*Kontrastowanie ideologiczne w tworzeniu wizji IV RP*), Grażyny Habrajskiej (*Dyskurs represyjny <batalia werbalna o porządek społeczny>*) oraz Barbary Jabłońskiej (*Językowe podziały rzeczywistości społeczno-politycznej IV RP*). We wszystkich trzech wystąpieniach autorzy akcentowali intensywność, wyrazistość oraz całkowitą niekomunikacyjność czy monologowość języka wykorzystywanego przez polityków PiS, będącego jedną z dwóch najważniejszych sił politycznych. Poszukiwanie nowych sposobów wyrazistego podkreślenia tych opozycji związane było z tworzeniem i wykorzystywaniem neologizmów, opieraniem się na przetworzonych dla własnych celów kategoriach wyodrębnionych przez przeciwników politycznych czy wreszcie z militaryzacją wszelkich płaszczyzn i form komunikacji. O tych samych chwytach i mechanizmach językowych, ale stosowanych przez polityków PO, mówiła w swym wystąpieniu Aleksandra Synowiec (*„Z inspiracji określonych sił” – Język IV RP w dyskursie jej przeciwników*).

Z opozycją SWÓJ – OBCY wyraźnie ujawnianą w języku IV RP wiąże się nierozdzielnie wartościowanie, aksjologizacja działań i języka polityki, mediów i debaty publicznej tego okresu. Rekonstrukcji systemu wartości deklarowanych przez polityków w ich wypowiedziach podjęli się w swych referatach Agnieszka Figiel (*Obraz systemu aksjornormatywnego w polskim dyskursie polityki, czyli o wartościach, normach i języku IV RP*) i Sławomir Drelich (*Dychotomia „My” – „Oni” jako fundament ethosu i aksjologii IV RP*), czyniąc przedmiotem swych obserwacji system aksjornormatywny oraz kategorię ethosu i dy-

chotomię MY – ONI. Źródłem i skutkiem aksjologizacji i walki z „obcością” poświęciła w *Aksjologiczne tło demonizacji przeciwnika w kampanii wyborczej 2007 roku* swoje wystąpienie Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. Podkreśliła ona bardzo wyrazistą demonizację przeciwnika stosowaną przez polityków PiS, budujących w ten sposób jednoznacznie pozytywny obraz swojej partii. Ksenofobii ujawnianej w języku dotyczył także tekst Zbigniewa Rykiela (*Językowy obraz świata a poprawność polityczna*), w którym autor analizuje m.in. nazwy narodowości i ras z perspektywy koncepcji poprawności politycznej.

Ujawnianie ideologicznej dychotomii, opozycyjności świata prezentowanego, interpretowanego i tworzonego w przestrzeni komunikacji społecznej w okresie tzw. IV RP opierało się na stosowaniu różnorodnych zabiegów i środków retorycznych, perswazyjnych i manipulacyjnych. Opisowi *ars bene dicendi* w języku IV RP poświęcono podczas konferencji aż dziewięć referatów. W trzech z nich (Jacka Wasilewskiego – *Dominacja retoryki. Zakorzenie mitu IV RP w jednej z dwóch antyetycznych narracji o Polsce*, Agnieszki Kampki – *Retoryczne strategie prezentacji siebie i przeciwników* i Macieja Kawki – *„Zamiast argumentacji” – strategie retoryczne w dyskursie publicznym*) zmierzano do zrekonstruowania na podstawie tekstów politycznych z tego okresu modelu, systemu bądź strategii retorycznych, za pomocą których można by opisać wszystkie podejmowane przez nadawców czynności retoryczne. Jacek Wasilewski dowodził istnienia związku retoryki lat 2005–2007 z polską i europejską tradycją retoryczną, podkreślając powtarzalność i podobieństwo stosowanych tropów i strategii. W pozostałych dwóch tekstach odtworzono strategie perswazyjne i manipulacyjne obecne w przestrzeni publicznej tych lat. W kolejnych wystąpieniach sięgnięto do retoryki i jej mechanizmów w celu ukazania teorii retoryki politycznej w działaniu, np. w kampanii wyborczej (Dorota Dolińska i Piotr Weryński – *Retoryka polityczna jako forma walki wyborczej*). Ze względu na jej poznawczy i perswazyjny charakter dwójka badaczy zajęła się zjawiskiem metafory (Artur Cu-

ryło – *Perswazyjne wykorzystanie metafor w wystąpieniach publicznych* i Anna Szewczyk – *IV RP w metaforach*), a we współautorskim tekście Marii Świątkiewicz-Mośny i Aleksandry Wagner (*Premier creator – komunikacyjne strategie budowania spójności grupowej na przykładzie exposé premiera Marcinkiewicza, Kaczyńskiego i Tuska*) przedmiotem analizy retorycznej uczyniono exposé Kazimierza Marcinkiewicza, Jarosława Kaczyńskiego i Donalda Tuska. Natomiast Zoja Nowożenowa (w *Rusycyzmach w polskim dyskursie publicznym IV-tej RP*) omówiła leksykalny potencjał i retoryczny charakter współczesnych zapożyczeń z języka rosyjskiego oraz świadomych odesłań do kultury rosyjskiej i rosyjskiego sposobu komunikacji. Z kolei potencjał retoryczny słowa *oligarchia* ukazała, dzięki analizie leksykograficzno-leksykalnej, Monika Buława (w: *Oligarchia w słowniku IV RP*), a próbę całościowej analizy totalitarnego i demokratycznego dyskursu politycznego podjął w swym tekście Radosław Marzecki (*Totalitarny i demokratyczny dyskurs polityczny. Próba uchwycenia ciągłości*).

Kolejną grupę referatów łączy uczynienie „IV RP” problemem tzw. przestrzeni medialnej. W większości z tych zróżnicowanych tematycznie tekstów, dotyczących planu elokucji przekazu medialnego, zwrócono uwagę na konsekwencje operowania językiem, który będąc nośnikiem wartości, narzuca określoną wizję rzeczywistości.

W *Sporze o pochówek Miłosza na Skalce, czyli preludeum do IV RP* Marta Kowerko odtworzyła zapowiedziany w tytule referatu spór, toczony w sierpniu 2004 na łamach „Gazety Wyborczej” i „Naszego Dziennika”, a także wskazała na jego społeczne konsekwencje. Dwa inne teksty – referaty Magdaleny Stęciąg i Grzegorza Zarzeczynego – dotyczą jednego z elementów chronologicznie późniejszego medialnego sporu o „IV RP”, mianowicie sporu o Rospuďę. Stęciąg w *Dyskredytacja dyskursu ekologicznego w języku IV RP. Analiza semantyczno-kognitywna pojęcia ROSPUĐA w publicystyce „Rzeczpospolitej” w 2007 r.* pokazała, jak pojęcie „Rospuďy” zostało ukształtowane, a następnie wykorzystane w kreowaniu językowej wizji IV RP. Z kolei Zarzeczny w referacie *Do-*

lina Rospuďy jako pole konfliktu ideologicznego na przykładzie przekazów dzienników „Dziennik” i „Gazeta Wyborcza” oraz tygodników „Rzeczpospolita” i „Newsweek Polska” wykazał, że obraz konfliktu o Rospuďę (a tym samym o IV RP), relacjonowanego w prasie w latach 2006–2008, ma charakter ideologiczny. Małgorzata Pachowicz oraz Ewa Bobrowska zwracały uwagę na perspektywę nadawczą. Ich celem było opisanie narzędzi służących narzuceniu określonej wizji świata. Pachowicz w *IV RP z perspektywy tygodnika katolickiego* przedstawiła charakterystykę języka informacji i komentarza „Gościa Niedzielnego”. Zidentyfikowała środki językowe służące kształtowaniu opinii odbiorcy na temat politycznych wydarzeń lat 2006–2007. W drugim z tekstów – *Obrazowanie społeczeństwa w dyskursie radiomaryjnym na podstawie analizy „Naszego Dziennika”*, nie będącym analizą językową, Bobrowska zmierzała do ustalenia cech dyskursu, które decydują o sposobie postrzegania społeczeństwa. Jedną z konstatacji było spostrzeżenie opozycyjności analizowanego dyskursu. Z kolei Adam Bartoszek oraz Izabela Mikrut, Bogusław Skowronek i Dariusz Makselon zwrócili uwagę na udział odbiorcy we współczesnej debacie publicznej o tematyce politycznej. Bartoszek (w: *Obywatel i mass media w publicznym dyskursie. Przyczynek do socjologii komunikacji politycznej*), proponując rozróżnienie opinii publicznej i opinii obywatelskiej, zwrócił uwagę na istnienie dwóch równoległych dyskursów – kształtującego opinię publiczną dyskursu politycznego, realizowanego za pośrednictwem mediów masowych oraz związane go ze zdroworozsądkowym typem racjonalności spontanicznego dyskursu tzw. „zwyczajnych” obywateli. Właśnie dyskursem niezależnym, opozycyjnym wobec oficjalnego dyskursu politycznego, zajęto się w referatach: *Język IV RP- kruszejący monolit? O roli medialnych dyskursów opozycyjnych (na przykładzie programu telewizyjnego „Szkoła kontaktowa”)* (Bogusław Skowronek), *Pokaż język. Satyrycy o IV RP* (Izabela Mikrut) i *Demaskacja prawdy nierzeczywistej. O recepcji języka IV RP w przestrzeni wirtualnej – projekt „Muzeum IV RP”* (Dariusz Makselon). Pierwszy z tekstów dotyczył semiotycznej aktywności tzw. odbior-

ców medialnych. W dwu pozostałych zwrócono uwagę na przekazy satyryczne, które odzwierciedlając aktualne podziały społeczne, ukazują niezależne ujęcia rzeczywistości politycznej.

O wyłonieniu ostatniej grupy referatów zadecydowało podjęcie przez sześciu badaczy próby interpolacji ideologicznych tekstów politycznych do nowych, kognitywnych i interdyscyplinarnych metodologii, których przydatność dla opisu języka jest wciąż przedmiotem dyskusji i wątpliwości. Henryk Kardela (w: „*Fakty hipotetyczne*” w *IV RP. Kognitywna analiza twórczego wykorzystania języka na stronach internetowych* Muzeum IV RP) osadził komunikację polityczną i jej parodię w metodologii tradycyjnej oraz najnowszej kognitywnej. Mariusz Rutkowski (w: „*Oni są tam, gdzie stało ZOMO...*”. *Retoryka Jarosława Kaczyńskiego w świetle wybranych teorii kognitywnych*) na kilku przykładach przedstawił amalgamatową analizę wypowiedzi językowych, a Paweł Nowak (*Archetypy marketingowe a język polityki 2005–2007*) sięgnął do marketingu, a zwłaszcza public relations i reklamy, aby za pomocą teorii archetypów marketingowych zrekonstruować strategie komunikacyjne i sposób interpretacji rzeczywistości, charakterystyczne dla partii, instytucji i ludzi o różnych, często przeciwstawnych, po-

glądach i opiniach. Na teorii chiralności, metodzie kognitywistycznej i socjologicznej oparł referat *Językowe znaki świadomości kolektywnej i ich chiralna zasada konceptualizacyjna (o neonowomowie IV RP)* Andrzej Kudra i Dorota Jeziorska. Ich zdaniem można mówić o obecności w tekstach z okresu tzw. IV RP neonowomowy. Z kolei Roman Wróblewski (w: *Hasła konstytutywne języka polityki w latach 2005–2007*), korzystając z metod statystycznych oraz rankingowych, pokazał, że hierarchia wartości obecna w języku polityki w latach 2005–2007 różni się od hierarchii odtworzonej dla języka wcześniejszego okresu.

Świetnie przygotowana konferencja przebiegała dzięki wysiłkowi organizatorów nie tylko w uroczystej, lecz także w miłej atmosferze. Tezy wygłaszane w referatach były na tyle oryginalne i interesujące, że stawały się przedmiotem długich i żywych dyskusji uczestników konferencji, zaproszonych gości oraz innych, zainteresowanych językiem IV RP, osób. Konferencja odbiła się zresztą szerokim echem w krajowych i lokalnych mediach. Wszystkie wygłoszone referaty zostaną opublikowane w „czerwonej serii” lubelskiego Wydawnictwa UMCS.

Danuta Kępa-Figura,

Paweł Nowak

O JĘZYKACH ZAWODOWYCH I ŚRODOWISKOWYCH NA VII FORUM KULTURY SŁOWA

W dniach 9–11 października 2008 r. w Gdańsku odbyło się VII Forum Kultury Słowa poświęcone problemowi polskich języków zawodowych i środowiskowych. To naukowe spotkanie zostało zorganizowane przez Radę Języka Polskiego przy Prezydium PAN przy współpracy Uniwersytetu Gdańskiego, Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej oraz Towarzystwa Naukowego Warszawskiego.

Zasadniczym tematem dyskusji podjętych przez uczestników forum była różnorodność języków środowiskowych i zawodowych, ich

przeszłość i współczesność. Podkreślano, że tak jak naturalnym zjawiskiem jest wygasanie języków, równie naturalna jest ich ewolucja i zmiana. Obecnie, gdy obserwujemy ogromny wpływ języka angielskiego na polszczyznę (i to przede wszystkim właśnie na poziomie języków środowiskowych i zawodowych), jest to problem szczególnie istotny, bowiem jest świadectwem zmian cywilizacyjno-kulturowych. Natomiast języki, które nie nadążają za potrzebami swych użytkowników – jak stare narzędzia – stają się zbędne. W swej tradycyjnej formie ocaleją tylko wtedy, gdy celem tych, którzy się nimi posługują, stanie się kultywowanie tradycji.

Problemom związanym z odchodzeniem pewnych języków środowiskowych i zawodowych poświęcono pierwszy dzień obrad. Bogdan Walczak w wystąpieniu *O językach, które*